

VÝCHOVA KE ZDRAVÍ PROSTŘEDNICTVÍM PŘÍBĚHŮ FIKČNÍCH POSTAV

Jana KRÁTKÁ

Abstrakt: *V současnosti se stále více setkáváme se zdravotními zápletkami v populárních filmech a seriálech západní produkce. Seriály z lékařského prostředí se obvykle zaměřují srovnatelnou měrou na život hlavních postav jako na lékařské situace. Jedinec pak nabývá prostřednictvím těchto příběhů fikčních postav zkušenosti s tématem zdraví. Na příkladě fenoménu Grey's Anatomy si vysvětlíme průběh sociálního a emocionálního učení. Grey's Anatomy patří k romantickým dramatům s komediálními prvky, kde má téma života hlavních postav – lékařů přednost před epizodními postavami pacientů. Takto do jisté míry netradičně pojatý seriál se od počátku svého vysílání v roce 2005 stal kulturním fenoménem, který si ve Spojených státech udržuje sledovanost okolo 20 milionů diváků na každou epizodu a je vysílán v hlavním vysílacím čase. Televizní zábavní pořad v sobě nese velký potenciál přenášet na diváky výchovná poselství, aniž by si uvědomili, že jsou formováni, a že se učí novým poznatkům, čímž lze předejít jejich případnému odmítnutí jakýchkoli edukačních vlivů.*

Klíčová slova: *zdraví, fikční postava, příběhy, zkušenostní učení*

Výchovná poselství s tématem zdraví se staly běžnou součástí populárních seriálů – podle výzkumů Kaiser Family Foundation z 09/2008 (Murphy et al., 2008) je to 1,5 zápletky pojící se s tématem zdraví na jednu epizodu¹), přičemž největší množství těchto edukativních obsahů přirozeně nabízejí seriály z lékařského prostředí. V prostředí zdravotních institucí se pak podle zjištění Kaiser Family Foundation odehrává polovina všech příběhů souvisejících se zdravím, což obvykle umožňuje poskytnout divákovi více komplexní pohled na příslušné zdravotní téma. Většina zobrazované zdravotní péče v těchto příbězích je hodnocena jako přiměřená, převažuje také pozitivní zobrazení interakce mezi pacientem a lékařem; čistě negativní zobrazení v interakci a poskytované péči bylo nalezeno v 1 % příběhů se zdravotním tématem (Murphy et al., 2008, s. 13). Organizace jako Kaiser Family Foundation se dlouhodobě zaměřují na

¹ Analyzováno bylo top 10 pořadů vysílaných v hlavním vysílacím čase v letech 2004 – 2006, mezi něž patřili např. Friends, ER, CSI, Will & Grace, CSI: Miami, Without a Trace, Law & Order, The Simpsons, 24, House, Desperate Housewives, Grey's Anatomy, All of Us, Lost, Bones atd. Celkem bylo analyzováno 515 epizod těchto pořadů, v nichž bylo identifikováno 792 příběhů souvisejících s tématy zdraví (sociálně patologická témata, jako sebevražda, znásilnění apod., nebyla zahrnuta mezi témata související se zdravím), tj. 1,5 příběhu s tématem zdraví na jednu epizodu některého z nejoblíbenějších pořadů vysílaných v hlavním vysílacím čase. Viz <http://www.kff.org/entmedia/upload/7764.pdf>

způsoby, jak divákům přirozeně zprostředkovat poučení o zdraví prostřednictvím médií, není potom neobvyklé, že tvůrci televizních pořadů absolvují porady s těmito odborníky na začlenění výchovných poselství do konkrétní epizody.

Interiorizaci situace, která se tak stává pedagogicky významnou, napomáhá kombinace vlivů: silné emotivní zaujetí příběhem, jehož jsou zprostředkovávány informace součástí; diváci příběh sledávají reálným, případně nalézají obdobnost s jinou konkrétní situací ze svého okolí; informace je zprostředkována nějakým způsobem oblíbenou či výraznou postavou; okamžik sdělení informace má zásadní význam pro další osobnostní rozvoj sdělující postavy; předávaná informace je zprostředkována hereckou hvězdou (srov. Rideout, 2008, s. 9).

Výchovná poselství a témata zdraví v *Grey's Anatomy*

Podle zjištění Kaiser Family Foundation (Rideout, 2008, s. 5) 45 % pravidelných diváků *Grey's Anatomy* říká, že se díky show naučilo něco nového o zdravotní péči a 17 % diváků si na základě příběhů vyhledává další informace o konkrétním zdravotním tématu. 30 % diváků pak téma epizody často diskutuje s přáteli nebo rodinou a ještě větší množství diváků tak činí prostřednictvím Internetu, kde jsou jako součásti blogů, webů a diskusních fór citovány a diskutovány lékařské poznatky z minulých epizod (srov. Rideout, 2008, s. 8). Správný výchovně vzdělávací vzkaz a správný populární pořad mohou být velice mocným komunikačním kanálem (2008, s. 9). Další interpretace stavu zobrazovaných témat souvisejících se zdravím pak může být chápána různě. Např. 33 % analyzovaných epizod zobrazovalo konzumaci alkoholu, 6 % problém zneužívání alkoholu, což může být chápáno jako nedostatečné nebo také jako adekvátní ve vztahu k poměru mezi běžnými příležitostnými konzumenty a alkoholismem ve společnosti (Murphy et al., 2008, s. 13).

Seriály z lékařského prostředí se obvykle zaměřují srovnatelnou měrou jak na život hlavních postav, tak na lékařské situace. *Grey's Anatomy* pak patří k romantickým dramatům s komediálními prvky, kde má téma života hlavních postav – lékařů přednost před epizodními postavami pacientů. Takto do jisté míry netradičně pojatý seriál z lékařského prostředí s prvky svérázného humoru se od počátku svého vysílání v roce 2005 stal kulturním fenoménem, který si ve Spojených státech udržuje sledovanost okolo 20 milionů diváků na každou epizodu a je vysílán v hlavním vysílacím čase. Srovnatelně populární je v celém západním světě. V českém prostředí se těší o něco menší oblibě (v letech 2006 – 2008 to bylo 423 – 562 tis. diváků na epizodu) i méně atraktivními vysílacími časy, ale to v žádném případě neodrazuje jeho fanoušky, kteří si v USA odvysílané díly mohou téměř bezprostředně stáhnout nebo po ukončení sezóny zakoupit na DVD. Seriál je od roku 2005 pravidelně nominován a/nebo oceňován Zlatými Glóby a cenami Emmy v kategoriích pro nejlepší televizní pořady. Množství hlavních postav tohoto seriálu skýtá bohaté příležitosti pro divákovou ztotožňování, protože se děj primárně soustředí na jejich soukromí. Především zpočátku na ně nahlížíme prostřednictvím pětice mladých stážišťů, kteří úspěšně ukončili studium medicíny a nastupují do nemocnice Seattle Grace. Každý představuje jiný typ člověka, spojuje je pouze sen o tom, že se stanou jedním z těch legendárních chirurgů, o jejichž postupech dříve jen četli. Všichni tráví co nejvíce času v nemocnici a nejrůznějšími podněty vyvolávané emoce skrývají za svérázný humor.

Reflexe Grey's Anatomy jeho diváky a fanoušky

Při volbě metody jsem vyšla ze zkušeností autorů srovnatelných studií a metodologického trendu v oblasti fan studies. Tradiční metody sociálních výzkumů, jako interview a ohniskové skupiny, jsou dnes kritizovány pro jejich neschopnost plně zachytit zkušenost zprostředkovaných životů (Alasuutari, 1999 In Harrington – Bielby, 2007) a v kontextu fan studies jsou současnými předními představiteli oboru označovány jako neschopné plně vystihnout jistou nesrozumitelnost fanouškovských potěšení (Hills, 2002 In Harrington – Bielby, 2007). V současnosti se tak výzkum v oblasti fan studies přiklání k etnografickým studiím, které jsou považovány za ideální způsob studování současného přijetí médií.² Dokonce i virtuální etnografické studie umožňují efektivní kombinaci metod: kombinace pozorování (např. fan fiction, fan websites, fan art), zúčastněného pozorování a rozhovorů (diskusní fóra).

Respondenty této studie jsem znala déle než rok z diskusního fóra u záznamu Grey's Anatomy na Česko-slovenské filmové databázi, což umožnilo dlouhodoběji sledovat vývoj v jejich identifikaci s jednotlivými postavami a vztah k seriálu. Pět z nich se již delší dobu zajímalo o možnost podílet se na studii coby respondenti. Po předchozích zkušenostech jsem zvolila individuální rozhovory především elektronickou cestou namísto skupinového rozhovoru v realitě. Odpovědi respondentů tak vykazují poměrně velkou otevřenost. Z oslovených fanoušků sdružujících se na několika domácích fanouškovských stránkách o seriálu nikdo neměl zájem o spolupráci.

Na počátku sledování Grey's Anatomy se střetává náhodný přístup s diváckou aktivitou, kdy jsou diváci zaujati upoutávkou, případně souvisejícím článkem, recenzí nebo komentářem. V případě upoutávky i přečtení souvisejících textů se u nich jedná o intuitivní hluboké zaujetí stylizací, herci, hudbou a atmosférou pořadu, který by jiní diváci patrně přešli bez povšimnutí. Předpokládáme, že toto zaujetí funguje zcela subjektivně, na základě osobních estetických preferencí a socio-emocionálních zkušeností jednotlivců. Nesetkáváme se s žádnou „osudovostí“, tj. uvedeným přesným okamžikem prvního setkání s pořadem, jako tomu bývá spíše u fanoušků audiovizuální kultury. Přesto se jedná o oddané diváky (srov. Reeves, 1996), jimž nedostatek ve fanouškovských projevech (srov. Jenkins, 1992) nebrání v další identifikaci, zkušenostnímu učení ani zábavě a potěšení z recepce.

Sledování diváci na seriál nahlízejí jako na prostředek pro zobrazování emocí, mezilidských vztahů a uvědomují si, že pro ně recepce seriálu funguje jako prostředek k zažívání situací, které by nikdy nezažili. Současně jsou kritičtí k zobrazování nemocniční stránky a lékařských případů. Reflektují, že jejich radost z recepce vychází z těchto zážitků emocí a sociálních zkušeností, což sekundárně také umožňuje jejich sociální a emocionální učení prostřednictvím recepce těchto situací (v případě takového kritického nadhledu, který znemožňuje diváckou identifikaci se situací fikčních postav, toto učení nenastává).

² Klasický antropologický model dlouhodobé práce přímo v terénu představuje hlavní výzvu pro fan studies – zatímco antropologie právě prochází krizí etnografie, uvádějí Harrington – Bielby (2007)

Identifikace s postavou jako zdroj sociálního a emocionálního učení

Narativní schéma epizod je prolínáno voiceovery hlavní hrdinky Meredith jakožto samostatným vyprávěním nad příběhem, aniž by se postava obracela do kamery. Tyto voiceovery mají podobu jejích myšlenek, či otázek a jsou také zpětnou vazbou vůči prezentovanému příběhu. Na začátku nebo konci epizody nás Meredith seznamuje s určitým poznáním, pravdou či mravní hodnotou ať už o sobě samých, vztazích, přátelích nebo životě a smrti. Především díky prezentované introspekci se Meredith stává nejsnáze ztotožňovanou postavou.

Ztotožnění s postavou a její situací vychází ze srovnání se sebou samým a z obdobných zkušeností, které mohou být přeneseny do zcela odlišných situací, avšak srovnatelných kontextů. V identifikační fázi oddaní diváci a fanoušci zcela přirozeně a přitom mnohdy do velké hloubky analyzují svoji vlastní situaci a hodnotí svá rozhodnutí ve světle rozhodnutí fikčních postav v obdobných situacích.

Hluboká komparace fikční postavy a její situace se sebou samým vystupuje jako klíčová součást sociálního a emocionálního učení (Hughes, 2007). Toto učení vede k posilování kompetencí projevujících se především v sociální oblasti. Empatie s postavou jedinci umožňuje nové zkušenosti s emocemi, které by např. v takové intenzitě nikdy neprožil, případně dosud neprožil nebo se s nimi setkal již někdy dávno. Zážitky získané prostřednictvím této formy zkušenostního učení se stávají novou součástí neustále se formující osobnosti jedince (srov. Hughes, 2007). Ještě více posíleny jsou následnou diskusí problému s přáteli bez ohledu na způsob komunikace (tj. v rámci virtuálních skupin na Internetu nebo v realitě).

Divákova obezřetnost v méně známých oblastech

Konečnou fází je aplikace, kdy se divák zkušenosti získané v průběhu identifikované recepce, sebereflexe a případně následných diskusí snaží využít při řešení vlastních problémů v běžném životě. Bez ohledu na skutečnost, zda jim příběh dává „jasný klíč“ k řešení vlastní situace, jsou diváci obohacováni touto „ztotožňovou recepcí“. Nelze kopírovat chování postavy, ale k posunu a osobnostnímu vývoji dochází již tím, že si divák položí otázku, zda by jednal stejně nebo odlišně a analyzuje možnosti, o nichž by ho dříve ani nenapadlo uvažovat.

Ačkoli jsou oddaní diváci schopni identifikované recepce, přistupují k seriálu stále jako k produktu audiovizuální kultury, který je radost kriticky posuzovat. Dokáží se ztotožnit s postavou a současně za ní vidět scénář a záměry tvůrců. Kritický nadhled je součástí diváckého potěšení, které recepce přináší. Jedná se o ideální soulad kritického nadhledu s identifikací s fikční postavou, kdy jedna součást recepčních procesů nenarušuje druhou. Oddaní diváci *Grey's Anatomy* jsou kritičtí především k tomu, co neznají, a nejsou ze své pozice schopni dostatečně posoudit (tj. lékařské případy), naopak snáze přijímají jako „reálné“ takové situace, které jsou schopni sami zhodnotit, což jsou v tomto případě charaktery postav a jejich problémy spočívající převážně v mezilidských vztazích a komunikaci.

Bohužel se v případě československých oddaných diváků nepotvrzuje, že by Grey's Anatomy coby seriál z lékařského prostředí fungoval jako dostatečný osvětový prostředek v otázkách zdraví, byť o to tento pořad usiluje a je svými autory utvářen tak, aby prezentoval důležité zdravotní problémy. Sledování diváci k tématům zdraví přistupují příliš obezřetně, aby mohlo být jeho edukativní poslání v oblasti zdraví naplněno. Snáze u nich dochází ke zkušenostnímu učení prostřednictvím identifikace s postavou a k formování kompetencí v osobnostní, sociální, komunikační a emocionální oblasti. V tomto případě se jedinec cítí bezpečně, protože se jedná o takové aspekty, které je schopen posoudit, a tudíž se s nimi bez obav ztotožňuje. Z hlediska pořadu se tedy zdá být vhodnější neusilovat o prvoplánovou edukativní lekci, s níž má jedinec problém se ztotožnit, jako spíše o prezentaci skutečně působících, lidských postav. Toto zjištění nelze považovat za zásadní nedostatek, protože samotné zkušenostní učení prostřednictvím identifikace s postavou je již dostatečně velkým přínosem.

HEALTH EDUCATION BY MEANS OF FICTIONAL STORIES

Abstract: Today's US and Western Europe TV series and film features are getting increasingly crammed with health-driven sub-plots and narratives. A number of studies indicate that some TV series' attention is almost equally divided between describing fictional heroes' lives and their medical experience, the latter being a clear educational vehicle. In our contribution we are going to discuss the case study of one of the most appreciated examples of such an approach, the ever growingly popular TV series Grey's Anatomy that - when usually attributed as a romantic/medical drama with small and specific comedy inserts - became a popular culture phenomenon and a regular prime-time broadcast since its 2005 premiere. This media product can be considered a striking example of spontaneous social and emotional learning right in the front of a TV-screen and the series is even more interesting because of a simple fact it favours the visualization of professional physicians' experience instead of focusing on more traditional patients' sub-plots.

Keywords: health, fictional character, stories, experiential learning